

Produkcija hrepenenja se je ustavila

Dejan Steinbuch

Ob lanski katastrofi v Fukušimi je guverner Tokia razburil Japonce z izjavo, da je bil to tembatsu, božja kazen, ki bo izkoreninila egoizem in populizem, s katerima je okužena japonska politika. Tembatsu je tudi naslov nove knjige Boštjana M. Zupančiča, ki je nadaljevanje Prve od suhih krav.

Zupančič je doktoriral na Harvardu iz pravne filozofije in kazenskega prava, predaval na ljubljanski pravni fakulteti, bil je tudi ustavni sodnik, od leta 1998 pa je sodnik na Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourgu.

Pogovarjala sva se v Strunjanu med hudo nevihto. Zunaj se je skoraj povsem stemnilo, veter je zavijal okoli vogalov in se divje zaganjal v lesena polkna. Občutek dramatičnosti je umiril profesor Zupančič, ko je med intervjujem prižgal cigaro. V svojih odgovorih je neizprosno neposreden, zlasti ko beseda nanese na slovensko družbo, njene mite in cankarjanstvo.

Kdo ali kaj je ta naš tembatsu, gospod profesor? Kdo nam je uničil državo: politiki ali smo si jo kar sami, ker smo jih mirno gledali?

Rekel bi, da je bolj primeren drugi del odgovora, namreč da smo si jo sami. Najbrž ni naključje, da so na površino priplavali ljudje, ki so še vedno na površini; stari latinski pregovor qualis rex, talis grex - kakršna čreda, takšen kralj - še vedno drži. Vprašanje tukaj je pravzaprav sama demokracija. Demokracija v nekem narodu je o njem prava resnica. Če pridejo na površino Peterle, Janša, Virant, potem to pač precej pove o ljudeh, ki so jih kot politike videli po televiziji. Televizor tu deluje kot rentgen. Ljudje vidijo skozi njih ali pa ne. Najbrž pa ni naključje, da so iz slovenske politike že na začetku izstopili vsi, ki so imeli vsak svoj minimum slabega želodca. To je tudi moja osebna izkušnja.

Kaj preostane posamezniku tam, kjer norci vladajo in pametni norijo? Sta možnosti res samo dve - izselitev, takšna ali drugačna, lahko tudi notranja emigracija, na eni strani in na drugi strani upor?

Ne, tu mora po mojem najprej priti do kraha, do zloma delitve dela. Ampak tudi tak krah in revolt, ki mu bo sledil, sam po sebi ne bo prinesel nič, če ne bo imel ideološke podlage. Kajti brezidejna revolucija je navaden revolt. In revolt, najsi bo na Piazzii del Sol v Madridu ali na Wall Streetu, ki nima pred seboj videnja drugačne dejanskosti, ne bo prinesel nobene rešitve. Dokaz za to je »arabska pomlad«.

To, kar preostane posamezniku, je notranja ali zunanja emigracija. To je eden izmed teh treh R - rebeljon, resignacija, ritualizacija -, treh odgovorov na stanje brez ponotranjenih vrednot, na anomijo. Prvi in edini produktivni je konflikt, upor, sociološko gledano kot revolucija. Drugi je ritualizacija, ko padeš v sistem in se ponavljaš. Ker več ne verjameš v boga, greš vsak dan k maši, zato da bi se okrepila tvoja vera v boga - prav zato, ker ne verjameš več. Tretji odgovor je resignacija, ki je lahko notranja emigracija, v skrajni fazi celo samomor, ali pa zunanja. Potem je tu še vmesna različica, ki ji pravim Langerhansovi otočki normalnosti. Ti otočki so kot fiziološka funkcija trebušne slinavke. Pomenijo preživetje v vse bolj anomičnem okolju. Človek zelo izbirčno sklepa zaveznitva s tistimi, na

katere se, po domače povedano, lahko še zanese. Tako si ustvariš mikroklimo normalnosti. Kot mi je rekel neki moj znanec na Križni gori nad Colom: potem pa »rampo dol in zašvasat«. Ne gre drugače! Kakor hitro padeš v sistem, prek otrok, prek psa, prek nujnih opravkov ..., si pri nas že soočen z neverjetnimi agresivno-zavistnimi odzivi.

Shyamalanov film Vas (The Village) govori o skupini, ki se odreče sodobni družbi, skrivaj preseli v rezervat, v odročne, izolirane gozdove in tam ustvari fikcijo vaške skupnosti poznega 19. stoletja. Umaknili so se zaradi nasilja, tesnobe, anomije, če hočete.

Nekako tako kot Amiši. Videl sem eno njihovih skupnosti v lowi. Ne prenesejo žebnja v lesu, ne marajo elektrike. Enkrat sem pri njih kupil kravato. Ostali so v nekem drugem obdobju. Po mojem pa kleč ni v tem, da tako skupino ustvariš. Kje pa boš nabral danes toliko normalnih ljudi, da jo boš, ali pa novo politično stranko, sploh lahko naredil?

Ampak nezadovoljnih je čedalje več! Preskok nazaj k naravi je v bistvu napredek, kajti narava pomeni nekakšno normalnost.

Biologi mi pravijo, da je to bimodalna distribucija. Imate staro edipalno generacijo, to smo jaz in še tisti, ki so rojeni deset let za mano, potem pa imate apatične in anhedonične prededipalne generacije, pri katerih se že čutijo biokemični učinki. Pri prededipalni generaciji je stik z naravo nekaj bolj magičnega, ker gre za regresijo v maternico, kot pri edipalni. Zanje je značilno tudi to magično mišljenje, new age, ki deluje čisto drugače. Veliko več občutka pa potrebuješ, če vzdržuješ neko skupnost, kibuc, če hočete, kot pa normalno zakonsko zvezo, kjer se jin in jang kot v taoističnem krogu poklapljata. Senzibilnost tam ni tako zelo potrebna.

"Slovenci razglašajo »fovšijo« za svoje nacionalno čustvo. Ne zavedajo se, da s tem o sebi ogromno povedo. Kajti zavist je morilka vseh drugih vrtilin. Tudi napuh po katoliški teologiji."

Čas je bolj naklonjen individualnim rešitvam?

Da. Absolutno.

Mar ni to paradoksalno, glede na to, da smo v obdobju hude recesije, krize vrednot in sistema, da ta čas zahteva kolektivni pristop, češ vsi smo v istem čolnu, če ne bomo veslali v isto smer, bo katastrofa.

Že, toda to je po mojem vprašanje voditeljske funkcije (leadership). Imam zelo nerodno, jadralsko metaforo, ki jo vlečem za sabo že 20 let, a nimam boljše: če z zgodovinske ladje vržete razcefrano vrvo in se ladja pomika naprej, bodo vse franže v eno smer izravnane, lepo urejene. Ko pa se ladja ustavi, se vsi ti konci vrvi razpredejo. Balakrishnan v članku Speculations on the Stationary State, objavljenem v New Left Review, govori o fazi, ko država stopica na mestu (stationary state), in na koncu citira Hegla, ki pravi, da v takih fazah zgodovinskega nihanja ljudje ne razmišljajo več o prihodnosti, ampak le še o preteklosti. Pri nas torej še vedno o partizanih in domobrancih. Zgodovinskega »potega« pa ni več. Potem osebno voditeljstvo ni več mogoče. Ne morete ustanoviti politične stranke, ki bi potegnila ljudi za sabo, ampak so možni shizoidni psihopati kot Milošević! Ti delujejo izključno prek nagona smrti (thanatos) in znajo aktivirati kolektivno nezavedno. Hrepenenja

(erosa) danes ni več; preostane torej, ker taka je danes psihična ekonomija, le uničevalni nagon smrti. V najširšem možnem pomenu te besede.

Nam je demokracija - glede na zgodovino zadnjih 200 let - sploh pisana na kožo?

Vse vzhodnoevropske družbe so zaradi komunizma obglavljene. Elite so bile pobite. To je naredil komunizem - ne samo pri nas, tudi v Latviji, na Češkem, Poljskem. Tistega malo meščanstva, kar ga je bilo v Sloveniji in je bilo zametek elite, ta se je šele začela po meritokratskih merilih vzpostavljati v Avstro-Ogrski in stari Jugoslaviji, so pobili, odpeljali, zatrli. Tega ni več. Razred, ki ste ga razbili, se ne vzpostavi več. Francija je tudi bila obglavljena po drugi svetovni vojni zaradi kolaboracije. De Gaulle je to zelo dobro razumel in je ustanovil elitne šole, Ecole Nationale d'Administration, s katere je Hollandein veliko članov njegove vlade, Sciences Po, Ecole Nationale Supérieure, ki so začele producirati novo elito. Vse, kar je danes na francoskem političnem prizorišču, so »enarhi«, ljudje, ki so naredili Ecole Nationale d'Administration. Tista stara elita, ki je kolaborirala z nacizmom, je bila lustrirana, je ni več. Če danes francoske politike primerjate z ameriškimi, je to neprimerno višja raven. Pri nas pa nimamo Zahodne Nemčije, da bi nas iztreznila od kontinuitete norosti.

Kaj si mislite o Hollandu?

Levičar Jean-Luc Melenchon ga je sarkastično imenoval le capitaine de pédalo dans la tempête, torej za kapitana čolnička na pedala v nevihti. To je spet psihološko vprašanje voditeljstva. Po mojem je v Franciji, ker imajo elito, pozitivno voditeljstvo še vedno možno.

Včasih smo govorili o vladavini mediokritet, potem je prišel Ellisov Ameriški psiho. Očetje povprečneži, sinovi psihopati?

Vsaka diktatura, ker je zgrajena na podrejanju, proizvaja negativno selekcijo. Diktatura ima vgrajen mehanizem za samouničenje. Ustvarjalni posamezniki, kot na primer Steve Jobs, so freigeisti, niso takšni, da bi radi ubogali. V komunizmu pa so napredovali le takšni, ki so radi, čeprav s figo v žepu, ubogali - in to je bila ta v sistem vgrajena negativna selekcija. To je danes ta ista »kontinuiteta«. Demokracija, tako smo naivno mislili, bi morala povzročiti pozitivno selekcijo. Imamo pa dve skrajnosti in tu smo bili Slovenci naivni. V Ameriki ni bilo nikoli demokracije - razen formalne. To pomeni, da so šli ljudje enkrat na štiri leta na volitve in to je bilo to. Vse drugo je bila meritokracija. Ko je to še delovalo po protestantski logiki, je v podjetjih vladala absolutna korelacija med pošteno sposobnostjo in vplivom. ZDA so bile izrazito meritokratska država, poleg tega je tam veliko manj starih in preostalih vrednot, ki Evropo zelo zavirajo. Pravim »bile«, ker je New York Times zdaj objavil članek, v katerem trdijo, da je na Wall Streetu najmanj deset odstotkov psihopatov. V Ameriki so v tistem času oboževali leadership; ljudi, s katerimi so se lahko poistovetili, s heroji. Tega pri nas ni bilo nikoli. Slovenci smo zavisten narod - brez herojev.

"Vprašanje je, ali lahko govorimo o genialnosti slovenskih mater. Žena je morala v prostoru, kjer so bili moški dejansko kastrirani takoj, ko so stopili iz

hiše, kot ženska in mati prevzeti vse štiri vogale. Toda za to se je plačala določena cena, predvsem pri sinu."

Generala Maistra smo vseeno od nekod potegnili ...

Morda je bolj izjema. V ozadju, pod tem, globinsko, pa je tu moment zavisti. Zavist in hvaležnost sta dva konca iste palice. Slovenci razglašajo »fovšijo« za svoje nacionalno čustvo. Ne zavedajo se, da s tem o sebi ogromno povedo. Kajti zavist je morilka vseh drugih vrtilin. Tudi napuh po katoliški teologiji, torej narcizem. Z drugo besedo, vprašanje ni samo, ali so Slovenci zavistni, temveč tudi, ali so nehvaležni. Ljudi sodimo po dejanjih, ne po sladkih besedah. Bežite od tistih, ki niso hvaležni! Pri visoki stopnji zavisti, ki je večinoma celo nezavedna, se poreže vsak mak, ki sredi polja kima. Razen če gre za tujo avtoriteto. Zato pa je Cankar rekel tisto o hrbtu in tujem biču. Zdaj je Slovenec, ki se vede mazohistično, zbežan, ker tujca ni več in hrbet ne ve, kje naj dobi bič. Bič je fetiš, mazohistični falus. Ker je Nietzschejev Bog mrtev, ni več simbolne kastracije, ni ne mej ne pregrad in istovetenja z Očetom. Potem ni Velikega Očeta, ki je Bog, Jahve, Alah ... Nasprotno, Le grand Autre je mrtev. Ne govorim o metafiziki, govorim o minimalni stopnji spoštovanja, skrupuloznosti. V edipalnem trikotniku je model za vodenje oče. In če tega ni, potem tiste razcefrane vrvi, o kateri sva prej govorila, nihče več ne more potegniti skupaj. Če deček ni izstopil iz materinega zrkla, ne more hrepeneti. Ostane mu torej le nezavedni nagon uničenja.

Ali je sploh mogoče uveljavljati avtoritarno oblast nad Slovenci?

Je mogoče in je celo nevarno, ker ustreza cankarjanski metafori. Nekdo, ki bi govoril, da bi zaoral, naredil red in podobno, je bolan in igra na sadistično poanto in na hrbet, ki čaka na bič. Strah deluje.

Kam je šla pa genialnost mater?

Težava niso matere, ampak njihovi očetje. Če gledate čisto klinično, patologija sina pogosto prihaja od starega očeta po materini strani. Ne govorimo o genialnih materah, ampak o tem, kakšni so bili njihovi očetje in zlasti njihovi grehi. Stara zaveza pravi, da se bodo grehi očetov kaznovali na sedmih generacijah. Vprašanje je, ali lahko govorimo o genialnosti slovenskih mater. Žena je morala v prostoru, kjer so bili moški dejansko kastrirani takoj, ko so stopili iz hiše, kot ženska in mati prevzeti vse štiri vogale. Toda za to se je plačala določena cena, predvsem pri sinu. Ki se je potem poistovetil z materjo. O Cankarjevem očetu se sploh nič ne ve, menda je izginil, pobegnil v Ameriko.

Nekoč ste citirali tezo, ki se je konec osemdesetih pojavljala v Ameriki, in sicer da se je kapitalizem eshatološko izčrpal. Še tako mislite?

Odlično vprašanje! To je bil William Buckley, konservativni komentator. Ko je to rekel, sem skočil in napisal esej On meaning, ki je bil potem preveden v slovenščino kot K smislu in izšel v Reviji 2000. V bistvu so bile to variacije na temo, od kod smiselnost sploh prihaja. To je vprašanje! Ki je lahko predsatorično ali postsatorično. V knjigi Tembatsu kritiziram Terryja Eagletona, ki govori o tem, da življenje nima smisla, razen če greš v jam session in igraš v orkestru, kjer se zliješ z glasbo in si potem, hehe, srečen. Spraševanje o smislu nima nobenega smisla. Ponavadi je to znamenje depresije. Klasična bipolarnost. Satori pa je te vrste stik z večnim, neskončnim, ki to vprašanje v trenutku, enem samem trenutku, napravi brezpredmetno. Če govorimo o smislu življenja, o eshatologiji, potem je za Buckleyja jasno, da je bil kapitalizem vzpostavljen na protestantskemu odrekanju - kar je prihajalo iz

močne edipalizacije - in odlaganju užitka na drugi strani. To se je zaradi porabništva in hiperprodukcije moralo pretvoriti v hedonizem. Takšen, kakršnega Danny Boyle projicira v filmu Plaža (The Beach), ki je bil čisto napačno razumljen. Pa je huda kritika hedonizma in prededipalnosti. Da bi to razumeli, je treba videti tisti drugi Boylov film, Plitvi grob (The Shallow Grave).

Kapitalizem torej vodi v užitkarstvo, v porabništvo?

Kapitalizem nujno vodi v hedonizem. Mora. Ker potrebuje porabo, potrošništvo, ki je v kapitalizmu logična sekvenca. Današnja makroekonomska težava je na primer v tem, da je te porabe premalo. Kapitalizem kot smiselnost, ki je delovala edipalno in bila programirana na askezo, varčevanje, treznost, odrekanje, je prešel v naslednjo fazo. To je to užitkarstvo, hedonizem. Ki se je zgodil potem, ko so imeli ljudje šest bančnih kartic in so morali, ker niso mogli plačati svojih dolgov, po 12. poglavju ameriškega stečajnega zakona razglasiti svoj osebni bankrot. To se je pozneje v groteskni obliki pokazalo s toksičnimi nepremičninami, s hišami, ki so bile kupljene na nič. Karikatura hedonizma. Buckley je v bistvu rekel napačno; ni kleč v tem, da se je kapitalizem eshatološko izčrpal, temveč v tem, da sta se odlaganje zadoščenja in edipalnost kot vira smisla in hrepenenja - izčrpala. Kot sta to napovedala prededipalna ideologa Deleuze in Guattari: produkcija hrepenenja se je ustavila.

Dejan Steinbuch je publicist.